

ԿՐՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՆԻԿՈԼԱՅ ԲԵՐԴՅԱՆԵՎ

ԽՈՐՀՐԴԱՊԱՇՏՈՒԹՅՈՒՆ (ՄԻՍՏԻԿԱ) ԵՎ ԿՐՈՆ *

Ամեն ինչից առաջ ես կուզեմայի մերժել կրոնի բարոյական, կանոնա-տղիստոյական ըմբռնումը, որը բարոյականության մեջ է տեսնում մարդկային բնության բուն էությունը, այն, ինչ մարդուն մարդ է դարձնում՝ Աստծու պատկեր և մմանություն: Մարդկանց մի հսկայական զանգված բարոյականությունը կրոնականության հետ է շփոթում, կրոնի միակ պատգամը բարոյական սխրանքի՝ մեջ է տեսնում, կրոնականության աստիճանը բարոյականությամբ է չափում և բնությամբ ոչ բավականաչափ բարոյական մարդկանց կրոնի իրավունքը չեն ճանաչում: Կրոնի բարոյականացումը հիմնված է միանգամայն թյուր հոգեբանության և բնազանցության** վրա, մարդկային բնության ամբողջական լրությունից բարոյականության վերացարկման և այդ վերացարկված մասին ընծայված ինչ-որ առանձնահատուկ, բացառիկ նշանակության վրա: Բարոյականության սխալը շատ հարազատ է ուսցիոնալիզմի սխալին և նույնիսկ կապված է նրա հետ: Մարդկային հոգու ճշմարիտ հոգեբանությունն ու բնազանցությունը մարդկային բնությունը պետք է ըմբռնի գերագույն կենտրոնի հարաբերությամբ նրա օրգանական կաշկանդվածության և ստորադասության մեջ, այսինքն՝ այն գերբարոյական ճանաչի, ինչպես և գերուսցիոնալ, հատկապես գերբարոյական և ոչ թե ապաբարոյական, որն իռացիոնալիզմի մասն սխալ կլիներ: Հոգեբանությունը, որը հոգու էությունը նրա բոլոր առանձին, անջատ տարրերից շատ ավելի խորը տեսնելով՝ մասերն ամբողջի տեղ չի ընդունում, մախապատրաստված է այս գիտության ողջ զարգացմամբ: Օրգանական հոգեբանությունն արդարացնում է միաստիկան, որովհետև միաստիկան թշնամի է միայն վերացական տարրերը (միտքը, կամքը, զգացումը, ապրումը) էության տեղ ընդունող հոգեբանությանը: Մարդկային բնությունն իր էությամբ բարոյական չէ, մեծավ մասամբ բարոյական չէ, բայց ոչ էլ հակաբարոյական է, քանի որ այն միաստիկ և օրգանական է, որովհետև նրա հիմքը բարոյականությունից անհամեմատ շատ ավելի խորն է: Բարոյականությունն ընդունելի է միայն իբրև ստորադաս գործառնություն, իբրև գերագույն միաստիկ օրգանիզմի գործառնություն, այդ դեպքում այն բացարձակ ճշմարտության մասն է. ինքնաբավ, վերացական, չափազանց մարդկային բարոյականությունը չար սկզբունքի է վերածվում, առաքինության գայթակղություն

* Թարգմանությունը կադարված է՝ Н. А. Бердяев, Новое религиозное сознание и общественность աշխարհությունից, գլուխ III, Մոսկվա, 1999 թ., էջ 26-39:

** Մետաֆիզիկա [թրգմ.]

է հանդիսանում: Կրոնի մեջ բարոյախոսների սխալը ոչ միայն թույր հոգեբանությամբ մեջ է արմատավորված, այլև՝ մեղանշումի մասին կեղծ ուսմունքի: Բարոյականացնող կրոնական գիտակցությունը մեղանշումը «բարոյական» իրողություն, բարոյական օրենքի զանցառում է նկատում, այդ իսկ պատճառով բարոյականության ամենակից կրոնական հարցադրում մեջ է մարդկության համար միակ փրկությունը փնտրում: Սա ամենակից կրոնական հարցադրում չէ, չափից ավելի սահմանափակ - մարդկային հայեցակետ է: Մեղանշումը *կրոնա* - *բնագանցական* իրողություն է և ոչ թե *բարոյական*, այն անչափակցելիորեն ավելի խորն է բարոյականությունից՝ մարդկային հոգուց (պսիխիկայից) ածանցված և մասնավոր այդ երևույթից: Մեղանշումը տեղի է ունեցել աշխարհի միաստիկ տարերքի հենց խորքում, սա բնագանցական ազատության խորհրդավոր ակտ է, կեցության խզում և նրա բաղադրամասերի ստրկացում, ոչ թե՛ բարոյական օրինականության զանցառում: Մեղանշումի զուտ բարոյական ըմբռնումը չափազանց մարդկային և ռացիոնալ է, ո՛չ կրոնական է, ո՛չ էլ միաստիկ: Աստծուց աշխարհի անկումը, կրոնա - բնագանցական ճեղքումը, կեցության խորհրդավոր անկումը անբարոյականություն, բարոյական օրենքի պարզ զանցառում կոչելը գրեթե ծիծաղելի կլինեք: Բարոյական, ռացիոնալիզացված մորմեր այն ճախնական միաստիկ տարերքի մեջ բնավ էլ չկային, որում Արարչի և արարչագործության միջև երկպառակություն ծագեց, որում արարածն ապստամբեց Արարչի դեմ: Այս երկպառակությունը՝ ճախասկզբնական ազատության այս ողբերգությունը մարդկային տկար բարոյականությամբ չի հաղթահարվում, այլ՝ համաշխարհային պատմության մեջ Փրկչի կողմից աշխարհի փրկագնումով հայտնված Աստծու երրորդությունական միաստիկ դիալեկտիկայով: Բարոյականությունն իբրև փրկության միակ ճանապարհ՝ Աստծու հետ անպայման միավորություն չէ, այն ինքնընդհանրապես ոչինչ առաջ չի բերում, կեցության էության մեջ ոչինչ չի փոխում և անաստվածյան կարող է լինել: Աշխարհի պատմությունն անաստվածյան, մեռած օրենքը կենդանի Աստծուց բարձր-դասող բարոյականությունն է ճանաչում, աշխարհի անկումն Աստծուց օժանդակող, մարդուն աստվածացնող բարոյականությունը: «Բարոյական» մարդիկ հաճախ ամենածայրահեղ և սարսափելի անաստվածներն են, ոչ միայն մտքով, այլև իրենց կամքով և սրտով են խաչում Աստծուն հանուն բարոյականության: Որքան սարսափելի է դպիրների և փարիսեցիների բարոյականությունը, որքան հաճախ են բարոյախոսները լինում դաժան և կեղծավոր: Վերացականորեն վերցված, իր Սկզբնաղբյուրից կտրված բարոյականությունն այս աշխարհում միայն օրինական կարգունկառն է հաստատում և մինչև այս աշխարհի առնչությունն իր իմաստին վեր չի խոյանում, դեռևս աշխարհի մասերը համաշխարհային Լոգոսի հետ չի միավորում: Բարոյականության մեջ երկրի ստորին բանականությունն է տնտեսվարում, ոչ թե՛ վերինը: Բարոյականությունն իբրև այդպիսին, իբրև հատուկ սկզբունք, փորձում է չարի և բարու հիմնախնդիրը, հիմնախնդիր, որ կրոնա-բնագանցական է, բարու և չարի ակունքներից, աշխարհի իմաստից անկախ լուծել: Այս առումով շատ է մեղանշել հին Կանտը և շատերին թունավորել, և մոլորակ վլ. Սոլովյովի մեծ մարդիկ կրոնի մեջ բարոյականության գայթակղությո-

յամը տրվեցին և հաճախ են օգտագործում «կրոնա - բարոյական» կեղծ բառակապակցությունը:

Եվ ինչո՞ւ է, օրինակ, (գեղագիտությունը) ավելի վատը, քան բարոյականությունը, ավելի քիչ փրկագործական, մարդու և աշխարհի էությունն իրենով ավելի մվազ պայմանավորող, չէ որ մեղանչումը կարելի է մահ (գեղագիտորեն) մեկնաբանել, իբրև տիեզերական գեղեցկության կործանում, իբրև անկում էսթետիկական մերդաշնակությունից մեղքը կարելի է այլամղակություն մկատել, որի համար մեծ հիմքեր կան, գեղեցկությունը՝ փրկության ճանապարհ, որի վերաբերյալ օրինակներ կան հենց Ավետարանում: Ծատ են խոսում դիվական, անաստվածյան էսթետիկայի մասին, բայց ճշմարտություն է, որ բարոյականությունն էլ կարող է ոչ պակաս դիվական և անաստվածյան լինել: Ըշմարիտ է, որ կրոնի գուտ էսթետիկական ըմբռնումը կյանքում մեծ անկարգությունների կարող է հանգեցնել, մեր էմպիրիկական կեցության անկայունությանը, բայց դա (օգտապաշտ) պատկերացում է, կրոնի համար գոյություն չունեցող: Ինձ նույնիսկ կրոնի մեջ (փորձով ստուգելը) մվազ վտանգավոր է ներկայանում, քան բարոյականությունը, մվազ պարտադրական, մվազ ընդունակ հակակրոնական բարոյական ինքնաբավության վերածվելու:

Անշուշտ, Քրիստոս ավելի շուտ եկավ մեղավոր Օսկար Ուայլդի փրկության համար, քան այն բարոյական կեղծավորների, որոնք Նրան քարկոծում էին. Քրիստոս այցելել է Ուայլդին բանտում: Մենք շատ կարիք ունենք կրոնական կյանքի էսթետիկական թարմացման, բայց կրոնի մեջ վերացական էսթետիզմն էլ այնպես սխալական է, ինչպես և վերացական բարոյականությունը: Գեղեցկությունն ու բարին կեցության սկզբնաղբյուրում մի են և միայն միասին աղբյուրն է իրավունք տալիս ինչպես գեղեցկությանը, այնպես էլ բարուն:

Գեղագիտությունը և բարոյականությունն ինձ համար բացարձակ համարժեք են և միանման ենթակա գերագույն կրոնական սկզբին: Մեղանչումը ո՛չ բարոյական և ո՛չ էլ գեղագիտական փաստ է, ինչպես մահ ո՛չ էլ ինտելեկտուալ, այլ կրոնական, կեցության անկում, որում վնասված է և՛ գեղեցկությունը, և՛ բարին, և՛ ճշմարտությունը: Փրկության ճանապարհը ո՛չ բարոյական է և ո՛չ գեղագիտական, այլ կրոնական, որին իբրև մասեր ենթակա են և՛ բարին, և՛ գեղեցկությունը: Փրկության ճանապարհը՝ Քրիստոս է և ոչ թե բարոյական օրենքը կամ մարդկային բնական կատարելությունը: Մարդկության փրկությունը միասին - կեցությամբ փաստ է, ազատության և սիրո խորհրդավոր ակտ, գերբարոյական և գերուացիոնալ: Դրանով, իհարկե, բնավ չեն մերժվում բարոյականության պայմանական և հարաբերական իրավունքները, որը ստորադաս պետք է լինի գերագույն կրոնա - մետաֆիզիկական սկզբին, այսինքն՝ ոչ թե բարոյականությունն է հաստատվում, այլ՝ գերբարոյականությունը՝ կրոնական բարոյականությունը: Բարոյականությունը կրոնական կյանքի մասն է, մրա անկապտելի տարրը: Կրոնը, որը չէր հանգեցնի նոր բարոյականության, բարոյական վերածննդի, անկենսունակ և անպետք կլիներ: Բարոյախոսները կրոնի մեջ պետք է այն հանրաճանաչ հոգեբանական փաստի առաջ կանգ առնեին, որ բարոյականությունը և կրոնականությունը չեն համընկ-

նում, բարոյական մարդիկ հաճախ կրոնական չեն լինում և նույնիսկ՝ զուրկ ամեն տեսակի կրոնական զգացումից, իսկ հզոր կրոնական ապրումներով կրոնասեր մարդիկ երբեմն բավականաչափ բարոյական չեն լինում, շատ հաճախ օրինազանցներ են հանդիսանում: Ավելի խորը թափանցումը կրոնականության հոգեբանության մեջ պետք է մեզ այն ճշմարտությունը ուսուցանի, որ մարդիկ կրոնին միշտ նույնը մեջ պետք է մեզ այն ճշմարտությունը են դիմում, որ բարոյականության հանդեպ հակումի բացակայությունը, հետաքրքրություն չտածելը, փրկության անհնարինությունը «բարոյական» ճանապարհով հաճախ կրոնական ճանապարհին են հանգեցնում, գերմարդկայինի ծարավին, իսկ «բարոյական» բնությունը, բարոյականության հանդեպ հակումը երբեմն փակում են կրոնական ճանապարհը, այն կարծես թե ավելորդ են դարձնում, կարծես թե փակում են կեցության ողբերգական խորքը: Կրոնական որոնումի և կրոնական գիտակցության հոգեբանական հիմքը կեցության ողբերգականության, բուժման համար սոսկ մարդկային միջոցների, միայն մարդկային բարոյականության անբավարարության, միայն երկրային իրերի խղճուկության ապրումն է: Օրենքը կատարելու մեջ չէ, բարոյական պահվածքի մեջ չէ կրոնականության էությունը, այլ ուրիշ աշխարհների մեջ խորասուզման, վերերկրային լույսը տեսնելու ջանադրության: Քրիստոս սեր քարոզեց և ոչ թե բարոյականություն կամ վերացական պարտավորություն:

Բնութագրական է, որ կրոնի մեջ բարոյախոսները, հաստատում բարոյական հակումների տեր մարդիկ սովորաբար ողբերգությունից չեն ելնում և նույնիսկ քիչ զգացմունքային են դրա հանդեպ. ողբերգական խզումներն ու ձախողումները նրանց բավականաչափ «բարոյական» չեն թվում, բայց հենց կրոնի մեջ նրանք կցանկանային սաստկացնել ողբերգությունը իբրև բարոյական պարտավորություն, իբրև ինքնախոշտանգման պարտք, իբրև բարոյա - կրոնական սխրանք: Ողբերգությունից չեն ելնում (բարոյական հավասարակշռությունը չափազանց մեծ ողբերգությունից է փրկում), բայց հենց կրոնի մեջ ողբերգության են հանգում, իբրև բարոյական իմպերատիվ: Մենք կատարելապես հակադիր ուղիներով ենք ընթանում, ավելի շատ իրերի բնությանը համապատասխանող: Դոստոևսկին բացահայտեց կրոնական հոգեբանության տրանսցենդենտ խորքը և բոլորից լավ ցույց տվեց կրոնի բարոյական մեկնաբանության անկայունությունը: Մենք ելնում ենք մեր կեցության խորը ողբերգականության փաստերից, իրերի իմաստն ենք փնտրում և կրոնի մեջ ողբերգականության վերացմանը, ողբերգականությունից կրոնական ելքի ենք հանգում: Ասկետիկ և բարոյականացնող պատմական քրիստոնեությունն ասում է. Քրիստոս խաչի վրա մահացավ և հարություն առավ, այդ պատճառով մեր կրոնական կյանքը անվերջանալի ողբերգություն է, այդ պատճառով մեր կյանքը ինքնախոշտանգում պետք է լինի: Բայց կարելի է ասել. Քրիստոս խաչի վրա մահացավ և հարություն առավ, այդ պատճառով համաշխարհային ողբերգությունը հաղթահարված է, այդ պատճառով մենք փրկված ենք, երբ մեր ներսում ենք ընդունում Քրիստոսին, երբ միավորվում ենք Նրա հետ և մեր կրոնական կյանքը բերկրալից է: Կրոնական կյանքին մեր մերձեցմանը համաչափ նվազում է ողբերգությո-

յունը, կյանքի սարսափը, վիշտն ու տառապանքը, աճում է բերկրանքը, կյանքի իմաստի զգացողությունը, փրկության նախազգացումը: Սարսափը չէ, որ հզորանում է իմ մեջ, երբ ես լսում եմ Աստծու ձայնը և Նրա հետ միավորվում՝ սարսափը չքանում է: Կրոնը կեցության վերջնական բերկրանքի տրանսցենդենտ զգացողությունն է: Ողբերգությունը, սարսափը, վախը՝ կրոնական կյանքի մեջ չեն, այլ նրանից դուրս, կրոնական կյանքի դեռևս ոչ բավարար իրականության մեջ: Ողբերգական թախիծը չի լքի մեզ մինչև վերջին պահը, աշխարհի չարը հավատացյալների հանդեպ հալածանք է հարուցելու, բայց կրոնական ուրախությունը կաճի: Քրիստոս եկավ մեղավորների մոտ, սիրեց նրանց և մեղքի ողբերգությունն իրեն կրոնական փորձություն գնահատեց, քարոզեց փրկություն և ազատագրում տառապանքից, փրկեց մարդկանց և ոչ թե տանջեց նրանց: «Եվ եթե մեկը լսի իմ խոսքերը և չպահի դրանք, ես նրան չեմ դատապարտի, քանզի չեկա, որ աշխարհը դատապարտեմ, այլ՝ որպեսզի փրկեմ աշխարհը» (Հովհ. ԺԲ 47): Մարդկությունն իր համար նոր գիտակցություն ստեղծեց, Քրիստոսի ճշմարտությունն ավելի լավ բացահայտող, քան դա արել էր պատմական քրիստոնեությունը: Այստեղ մենք մոտենում ենք ժամանակակից կրոնական ճգնաժամի համար հիմնական դարձած ասկետիզմի խնդրին:

Ջուտ բարոյական պաթոսը ժխտական է, այն ստեղծագործական չէ, այն ժղխտում է իր մեջ չարը և այդ ժխտման մեջ է տեսնում բարին՝ խուսափելով չարից, իսկ բարին դրական անելիք չունի: Բավականաչափ ուշադրություն չի դարձվում բարոյականության զուտ ժխտողական բնույթի, նրա սանձափառող, սահմանափակող, զսպող միտումների վրա, ինչպես նաև կրոնի դրական ստեղծագործական բնույթին: Ասկետիզմը բարոյականության հետ է կապված: Ասկետիզմը կյանքին թշնամի, մահվանը սիրահարված յուրահատուկ կրոնական մետաֆիզիկա է. մերժման ուղին ընտրած, դրական ճանապարհից հրաժարված ասկետիզմը հիվանդագին (երկվության) արդյունք է, բաժանում երկնքի և երկրի, հոգու և մարմնի, տրանսցենդենտի և իմանենտի, հավիտենականի և ժամանակավորի, հանդերձյալ կյանքի և երկրավոր կյանքի միջև:

Պատմական սահմանափակության ուժով ասկետիկ գիտակցությունը փորձում է հաղթել մահը հենց մահվամբ, կյանքի ողբերգությունը՝ ողբերգության զորացումով, վերափոխել երկիրը՝ նրա վերջնական մերժմամբ, ազատագրել մարմինը՝ նրա վերջնական մահացությամբ: Պատմական քրիստոնեության մեջ այդքան հզոր ասկետիզմը Աստված-Բանի մարմնացումը չի ընդօրինակում և ոչ էլ Նրա՝ աշխարհը փրկող հարությունը, այլ բացառապես Քրիստոսի մահը, խաչելությունը: Ըստ էության մոայլ ասկետիզմի համար Քրիստոս ամենից քիչ է Փրկիչ, ամենից քիչ է մահը հաղթող, այլ ավելի շուտ՝ մահացության ուսուցիչ: Ծառ հաճախ պատմական քրիստոնեության համար Քրիստոս ոչ թե Ազատագրում և Սեր էր ներկայանում, ոչ թե ներքուստ էր ընդունվում, այլ դեռևս ինքնախոշտանգման կոչ անող արտաքին ուժ էր թվում: Միայն որոշ ընտրյալներ են մտերմիկ հարաբերություն ունեցել Քրիստոսի հետ, սիրո կապ մերձավոր էակի հետ. իշխող գիտակցության մեջ ապրել է հեռավոր Աստված, ոչ այնքան բերկրանք պարզևող, որքան վախեցնող:

Հետևողական ասկետիզմն իբրև սկիզբ՝ «վերացական» ասկետիզմ է, միջոցից նպատակի է վերածվել, իսկ քրիստոնեության պատմության մեջ այն շատ հաճախ հատկապես այդպիսին է հանդիսացել, պետք է հաշտվի աշխարհում եղող կեղծիքի և չարիքի հետ, պետք է դիմանա դիվական բռնությանը, քանի որ այդ չարիքի մեջ տառապանքի, սխրանքի համար լրացուցիչ առիթ է տեսնում, քանի որ կեղծիքով է հագեցնում ինքնախոշտանգման ծարավը: Ասկետիկ կրոնասիրությունն իր մեջ աշխարհի, ինչպես նաև երկրի վրա Աստծու Արքայության հաղթանակի համար պայքարելու կարողությունն էլ ունի, քանի որ ասկետիկ մտածողության համար ազատությունն ու երկրային ճշմարտությունը կմվազեցնեն տառապալից սխրանքի առիթների քանակը, կարծես թե ավելորդ կդարձնեն ինքնախոշտանգումը:

Ասկետիզմը չի կարող բավականանալ առանց չարի, աշխարհում չարի գոյության, չարի գայթակղության իրողությամբ է ապրում, որի դեմ պետք է պայքարի, ահա թե ինչու է նրա պաթոսը նշանակալից չափով միջոցառական, բուդդիստական: Ասկետիզմը՝ պեսիմիստական և համաշխարհային կյանքին թշնամի, միշտ ավելի շատ չարի գորությանն ու իրականությանն է հավատում, քան՝ բարու գորությանն ու իրականությանը, ավելի շատ սատանային է մոտ գտնվում, քան՝ Աստծուն: Դրական, ստեղծագործական կրոնական միստիկան պետք է հանգեցնի չարի պատրանքայնության ու ոչնչության և Աստծու իրականության ու հզորության զգացողությանը: Ասկետիկ կրոնականությունն ի գործ է միայն պայքարելու մարդու միջի անհատական չարի դեմ, բայց համաշխարհային չարից այն կարող է միայն երես թեքել, դրա պատճառով այն կարող է միայն տառապել. այն գործ չունի տիեզերքի հետ, աշխարհի վերափոխման, աշխարհի ազատագրման և երկրի վրա ճշմարտության հաղթանակի հետ. այդ հին կրոնականությունն անհատական է այդ բառի վատ իմաստով, այն ընդհանրական չէ լավ իմաստով, այլ սոսկ հեղինակության հպատակությանն է տեմչում: Մոռանում են, որ Քրիստոս Ինքն Իրեն չխաչեց, այլ Նրան այս աշխարհի չարը խաչեց, որին Նա եկել էր հաղթելու: Ուզում են, որ ինքններս մեզ խաչենք, չարի գործունեությունը մեր նկատմամբ մեզանից կանխենք: Այո, մենք պետք է կրոնական ճշմարտության համար խնդությամբ մեռնենք, երբ այս աշխարհի չարը սկսի մեզ խաչել, բայց ինքններս չխաչենք, մեր նկատմամբ չարի այդ դերը չկատարենք: Սիրել կյանքի իմաստն ամեն ինչից առավել և այդ ազատ ստեղծագործական սիրով այդ իմաստի հանդեպ գործվող ամեն տեսակի թշնամականը հեռացնենք. ահա մեզ պատվիրված միակ արդար ասկետիզմը: Պետք է Քրիստոսին մեմնվել և ոչ թե նրանց, ովքեր նրան չարչարեցին ու խաչեցին: Քրիստոս կյանք է, կյանքի հաղթանակ մահվան հանդեպ, մարմնացում և հարություն, և մենք պետք է կյանքով հաղթենք մահը, մարմնավորվենք և մեր ու տիեզերքի մեջ իմաստն ու Լոգոսը մարմնավորենք, պետք է նվաճենք մեր և ողջ երկրի հարությունը: Մահվան սկիզբը Քրիստոսի մեջ չէ, ինչպես, ավաղ, շատ հաճախ քրիստոնեությունն է կարծել պատմության ընթացքում իր հոգեհանգստյան և թաղման պաթոսով, այլ՝ համաշխարհային չարի: Մեր ուղղափառ հոգեհանգիստը ինչ-որ միստիկ սիրահարություն է մահվան քաղցրությանը, և նրանում ոչ թե կյանքը,

այլ մահվան կրոնն է զգալի: Բայց ասված է. «Աստված մեռելների Աստված չէ, այլ կենդանիների» (Մտթ. ԻԲ 32. Մրկ. ԺԲ 27, Ղուկ. Ի 38), «Թույլ տուր, որ մեռելները թաղեն իրենց մեռելների» (Մտթ. Ը 22): Գողգոթան ո՛չ տառապանքի աստվածացում էր, ո՛չ տառապանքի քարոզ՝ իբրև գերագույն բարու, այլ հաղթանակ տառապանքի հանդեպ:

Քրիստոսի տիեզերական զոհաբերությունն ազատեց զոհեր մատուցելուց և ընդմիջտ մերժեց Աստծու՝ իբրև զորության հանդեպ վերաբերմունքը, որի գթաարտությունը պետք է շարժել: Կրոնականության պատմականորեն սահմանափակված և մասնավոր ձևերում դեռևս Աստվածության իբրև օտար, մոայլ, գրեթե դաժան զորության, որին միայն արյունալի զոհերով կարելի է գթաշարժել, որը բարկությունը ողորմության սոսկ ինքնախոշտանգման պայմանով է փոխում, այս վաղեմի գիտակցությունն է ապրում: Հիմ, սահմանափակ մտածողությանը Աստվածությունը միայն զորության ասպեկտում է երևում, ահեղ զորության և փրկվելու համար մարդկանց ու կենդանիների արյունով էին ողողում երկիրը: Հեթանոսության և Հիմ Ուխտի մեջ քալության ծարավն արյունալի զոհով էր արտահայտվում: Սիրո Նոր Ուխտն արյունալի զոհն անարյուն Հաղորդությանը փոխարինեց: Մութ ուժի պաշտամունքում հիմ մարդկության դաժանությունն ու վայրագությունն են արտահայտվել: Ինկվիզիցիայի խարոկներում, կրոնական հալածանքներում, միջնադարյան խոշտանգումներում դեռևս Աստված - Ջորությանը արյունալի զոհաբերություններ էին մատուցվում: Բայց չէ որ Քրիստոսից և Նրա զոհաբերությունից հետո Աստված այլևս զորություն չէ, այլ՝ Սեր, օտար չէ, այլ՝ հարազատ, հեղինակություն չէ, այլ՝ ազատություն: «Եկեք ինձ մոտ բոլոր հոգանձներդ և բեռնավորվածներդ, և ես ձեզ կհանգստացնեմ», «Իմ լուծը ձեր վրա վերցրեք և սովորեք ինձանից, որ հեզ եմ և սրտով խոնարհ, և ձեզ համար հանգիստ պիտի գտնեք», «որովհետև իմ լուծը քաղցր է և իմ բեռը՝ թեթև» (Մտթ. ԺԱ 28 - 30): Լծի հենց այս քաղցրության և թեթևության մասին են մոռացել բոլոր ժամանակների հավատաքննիչները: Կարծես թե մոռացել են, որ հեզ և սրտով խոնարհ Որդի Աստված մեզ մեր Հոր հետ է միավորել: Արյունալի մարդկային զոհեր այլևս չեն մատուցվում (այսինքն՝ գրեթե չեն մատուցվում, որովհետև դեռևս հանուն «բարու» մարդկանց մահապատժի են ենթարկում), սակայն ոչ պակաս սոսկալի զոհեր են մատուցում՝ զոհաբերություն կյանքի ողջ հարստությամբ, անհատական կեցության լրիվությամբ: Այս անարյուն, բայց սոսկալի զոհաբերություններին կրոնական սահման դնելու ժամը հասել է, և այդպիսի սահման կարող է լինել միայն առավել ամբողջական, մոր կրոնական մտածողությունը, որը վերջնականապես կհանաչի Աստծուն՝ մեր Հորը, անսահմանորեն մեզ սիրող՝ Ազատության Պարգևատուին, և կմերժի դաժան, մարդկանց խոշտանգող Աստծուն: Կյանքի արյունը կհաղթի մահվան արյանը, Հաղորդության խորհուրդը՝ Քրիստոս-Լոգոսի մարմնի և արյան հետ հաղորդությունը կհաղթի ինքնախոշտանգումին և այլոց խոշտանգման զոհին: Քրիստոս եկավ մեզ փրկելու և ոչ թե պատժելու, և մենք ուզում ենք սիրել Նրան ոչ հանուն վախի: Երկյուղն ու պաշտամունքը պետք է հաղթեն վախն ու հպատակությունը: Աստված մեզանից ստեղ-

ծագործություն է պահանջում, ստեղծագործող ազատ սեր և ոչ թե զոհոթ ու տառապանք: Եվ եթե ես ինչ-որ բանի ամիսս հավատում եմ, ապա դա Աստծու բարությանն է, Նրա սերը և մեր՝ իբրև իր զավակների հանդեպ բարեգթությունը, ազատությունն է, Նրա սերը և մեր՝ իբրև իր զավակների հանդեպ բարեգթությունը, ազատությունը, որը Նրա հետ միավորում է մեզ, և ավելի շուտ ես պատրաստ եմ կաստությունը, որը Նրա գործության և ամենակարողության վրա, քան Նրան դաժանություն և խստություն վերագրելու: Աստված դաժան է, սարսափելի, Աստված իշխանություն է, Աստված հեղինակություն է. դա մարդկության առաջին օրերի տեսողության տկարությունն է, երևակայության ահաբեկվածությունը, սեփական գազանայնության ասհմանափակ արտացոլումը: Մեղանշումից հետո մարդիկ հեռացան Աստծուց և ներքուստ իրենց օտարացած Նրա գործությամբ ապշանք՝ ահել Աստծու կերպարանք ստացավ: Սակայն կրոնի գլխավոր նպատակն է՝ խթանել ամեն տեսակի վախ, և անվեհեր, անվախ վերաբերմունք հաստատել կյանքի նկատմամբ: Զարգացած և լիակատար կրոնական գիտակցության համար Աստված ոչ թե գործություն է, այլ իմաստ, ոչ թե իշխանություն է, այլ սեր, ոչ թե անհրաժեշտություն է, այլ ազատություն: Աստծու և մարդու միջև հարաբերության խորհուրդն անարտահայտելի է, իսկ որպես հպատակություն և սարսափեցում ամենից քիչ է արտահայտելի: Աստծուն մերձենալով, Նրա հետ միավորվելով ես ազատագրվում և բերկրում եմ, Աստծուց հեռանալով՝ ստրկանում և տառապում: Աստծու հետ միությունը կրոնական բերկրալից խորհուրդների մեջ է և ոչ թե բարոյական վարժանքների: Սա ստեղծագործական, ազատ ստեղծարար և ոչ թե բացասական-ճգնական գործընթաց է: Աստվածութագության հանցանքը հաղթահարվում է միայն Աստծու համբի հետ դրական վերամիավորմամբ, Փրկչի հանդեպ անսահման սիրով, Նրա ոտքերն ընկնելով: Միջնադարյան վանականն իր հոգին աշխարհից փրկելով, ճգնավորության ճանապարհով գայթակղություններից երես դարձնելով, կյանքից խուսափելով իր խցում բացասական, չար կերպարներ էր հորինում և դրանցով տանջվում: Քրիստոնյա ճգնավորի առաջ գայթակղությունն էր հառնում, օրինակ՝ կնոջ չար կերպարը, նրա համար սատանան էր մարմնավորվում և այս բոլոր բացասական մարմնացումները նա ինքն էր հորինում: Նրա կրոնական խանդավառությունը բացասական կերպարներով, գայթակղություններով և փորձություններով էր սնվում, նա ապրել չէր կարող առանց «չար» մարմնի, «չար» երկրի: Մեր ժամանակաշրջանի մարդիկ դեռևս այդ երկվությամբ, այդ գայթակղություններով և փորձություններով են թունավորված և, քրիստոնեական հավատքից ազատված լինելով, դեռ քրիստոնեական սնոտիապաշտություններով, պատմական քրիստոնեության ժխտողականությամբ (միհիլիզմով) են համակված: Մարդկությունը պետք է անցներ ճգնավորության միջով, նրանում իսկական ողբերգություն կար: Անկարելի է ժխտել արևելաքրիստոնեական միստիկայի, սրբերի և ճգնավորների անձնութագրության սխրանքի, ինքնահաստատումից կամավոր հրաժարման մեծ, համաշխարհային ճշմանկությունը: Նրանց մեջ մարդու աստվածացումն էր կատարվում: Սակայն պատմական Եկեղեցու ճգնավորությունը դաժան և արյունոտ է, Նրա սպասավորները հաճախ են կյանքն անիծում, արդարացում են մահապատիժներն

ու բռնությունները՝ սրբապղծորեն քողարկվելով Նրա անվամբ, Ով սեր էր և ազատություն և կյանք՝ անվախճան կյանք: Ահավասիկ ասկետիկ գիտակցության սարսափելիությունը, ահա հիմ կրոնականության Նեմեսիդան:

Բայց չէ որ մի ուրիշ ճանապարհ կա: Դրական կրոնական կյանքի և կամքի, առ Աստված ստեղծագործական պոթելումների մեջ կարող է հավերժական կանացիության, աստվածային գեղեցկության կերպարը հայտնվել: Վլ. Սոլովյովը կիսով չափ հիմ, ասկետիկ և բարոյականացնող կրոնական գիտակցությանն է պատկանում, բայց նրանում մահ շատ բան մոր, մարգարեական է: Նրա անձնական կյանքի ամենաապշեցուցիչ իրողությունը դեպի Եգիպտոս նրա ճանապարհորդությունն է՝ ամապատում «գեղեցիկ կնոջ» հետ նրա հանդիպումը, մկարագրված նրա «Երեք հանդիպում» բանաստեղծության մեջ: Կերպարը «Գեղեցիկ կնոջ», հավերժական կանացիության կերպարը չար գայթակղություն կամ փորձություն չէ, այլ դրական ճանապարհով Աստծու հետ միավորվելու միաստիկ փորձառություն, սա չարի ժխտումը չէ, այլ բարու ստեղծարարություն: Մի ուրիշ հիանալի բանաստեղծության մեջ Սոլովյովն ասում է.

Հավերժական կանացիությունն այսօր
Անաղարտ մարմնով երկիր է ընթանում,
Ամմար լույսում նոր դիցուհու
Երկինքն է ծովանդունդին միաձուլվում:

Ինչ աշխարհիկ Աֆրոդիտեի գեղն է կազմում,
Որ բերկրանքն է տների և անտառների ու ծովերի.
Ողջը կհամատեղի գեղն աներկրային
Առավել ջինջ, զորեղ, կայտառ, ամթերի:

Իսկ պատմական երկրային եկեղեցում՝ ու՞ր է երկնային Աֆրոդիտեն: Հիմ աշխարհիկ Աֆրոդիտեի ունայնությանը հաղթող հավերժական կանացիությունը անշտապ դեպի աշխարհ է ընթանում: Պատմական քրիստոնեության մեջ չկա «տների, անտառների և ծովերի բերկրանքը»: Մենք այդ «բերկրանքին» ենք ապաստում: Ավելի շատ բերկրալից հանդիպումներ, ավելի շատ ստեղծագործական մերձեցումներ Համաշխարհային Հոգու հետ, սրանցում է ճշմարիտ կրոնական կյանքը, իսկական միաստիկ փորձառությունը: Բարոյա-ճգնական կրոնասիրության սարսափելիությունն այն է, որ նրա համար բաց է չարի, սատանայի հետ միավորվելու միաստիկ փորձառությունը, բայց գրեթե փակ է Աստծու հետ դրական միավորման միաստիկ փորձառությունը: Ծնորն չկա, հաղորդակցության բերկրանքը իր Աստծու հետ, կրոնական մտերմություն չկա, կրոնական կյանքն աղքատ է դրական բովանդակությամբ: Բրիստոնեության պատմությունը մեծ մի կերպար է ճանաչում, որի մասին հարկ էր հաճախակի հիշեցնել բոլոր մոլեռանդներին, Ֆրանչիսկո Ասիզացու՝ Բրիստոնի ամենակատարյալ ընդօրինակողի կերպարը: Երբ Ֆրանչիսկո Ասի-

գի մանքեականություն էր, որն ընդունում էր, որ մյուսի ինքնություն մետաֆիզիկական սկիզբը չար է, Աստծուն հակառակ: Բայց չարիքի ակունքը ոչ թե «մյուսի», այլ մասնատվածության, ամփաքանության մեջ է համաշխարհային կենտրոնից՝ իմաստից անջրպետման արդյունքի: «Մարմնի» հաստատումն մկրագործումը կապված է աստվածամարդության՝ մարդկության *աստվածացված* մարմնի գաղափարի և համաշխարհային պատմության իմաստի հետ:

Քրիստոս ինքը ճգնավոր չէր: Նրա կյանքում մոայլ ինքնախոշտանգման ոչ մի գիծ չկա: «Եկավ Մարդու Որդին. ուտում է և խմում. և ասում եմ՝ ահա ուտող և խմող մարդ, բարեկամ՝ մաքսավորների և մեղավորների» (Մատթ. ԺԱ 19): Քրիստոս խնջույքների էր հաճախում, գիմի խմում, մեղավորների հետ շփվում և փարիսեցիների՝ ասում. «Մաքսավորները և պոռնիկները ձեզանից առաջ պիտի հասնեն արքայություն» (Մատթ. ԻԱ 31): Քրիստոս պայմանական աղքատություն էր ուսուցանում հանուն վայրի շուշանների լիակատար հարստության: Քրիստոս օրհնեց կրոնական կյանքի պերճանքը, երբ մեղավոր կինը թանկարժեք յուղով իր ոտքերն էր օծել և իր մագերթով սրբում էր դրանք: Այս շոալությունը Քրիստոս բարձրադասեց աղքատներին օգնելուց: Սակայն համաշխարհային պատմության միստիկ դիալեկտիկայի մեջ ծածուկ խորագույն պատճառներով՝ քրիստոնեական դարաշրջանում կրոնական ճշմարտության լրությունը դեռևս չէր բացվել և պատմության ընթացքում չէր առարկայացել: Քրիստոնեությունը հեթանոսությանը հակադրությամբ բացասական-միակողմանի բնույթ ձեռք բերեց և մախաստեղծ համաշխարհային տարերքից երես դարձրեց: Գիտակցված մահացումի, Գողգոթայի ընդօրինակման դարեր պետք է անցնեին, Եփրեմ Ասորին և քրիստոնյա ճգնավորներն իրենց հրաժարման միստիկ սխրանքը պետք է գործեին, որպեսզի մարդկությունը մոր կյանքի վերակոչվեր, որպեսզի այն հարության ճանապարհով ընթանար: Միջնադարյան կրոնական գիտակցությունն ի գործու չէր միավորել և հաշտեցնել ճգնական վանականության իդեալը, անձ, անձնական պատիվ և ընդդեմ չարիքի՝ դեպի աշխարհ ռազմական արշավանք հաստատող ասպետության իդեալի հետ: Կրոնական իդեալը մնաց երկակի: Եթե վերածննդի դարաշրջանը վերադարձ էր դեպի հեթանոսության *ճշմարտություն*, դեպի երկրային կյանք, ապա մեր ժամանակաշրջանը սկիզբն է կյանքի կրոնական իմաստի վերածնության, քրիստոնեական ճշմարտության հետ հեթանոսական ճշմարտության միավորման, աշխարհի միստիկ հիմքում դիալեկտիկ հեղաշրջման հետ կապված մոր դարաշրջանի:

Բարոյա-ճգնական ժուժկալումն ու բացասումը ինքնին դեռևս կրոնական կյանք չէ, որովհետև այս կյանքն այլևս շարունակ շնորհալից է, շարունակ Աստծու հետ դրական և բերկրալից հաղորդակցություն է: Կրոնական կյանքի հիմքում ոչ թե բացասական սխրանքն (բարոյական զոհ, տառապանքներով ինքնախոշտանգում) է ընկած, այլ՝ դրականը, լուսավոր կերպարների ստեղծարարությունը, աստեղնական կյանքի սահմանափակությունից և ստրկությունից ազատագրումը, Աստծու մեջ մարդկային աստվածացումը: Կրոնն անհաշտ հակադրությունների ողբերգությունից և տանջանքից ելքն է, երկրի և երկնքի, մարմնի և հոգու, մարդկության և Աստ-

ծու, անհատի և ունիվերսումի միավորման սկիզբը: Բանը ճգնական ժուժկալման և գեղեցկյան բավարարման մեջ չէ, այլ՝ *անձնավորություն* լինելու, աստվածային Տիեզերքում սեփական *միատիկ* եւը հաստատելու: Նոր միատիկան, որին հանգում են ժամանակակից հոգու ճգնաժամն իրենցով անդրադարձնող «դեկադենտները», աշխարհների հետ հաղորդակցության դրական փորձառությունը, միատիկ զգացողության փորձն է կիսաբաց անույն, և նրա ծառայությունը հին, մեզ համար չափազանց նեղ կրոնական գիտակցության, վերացական ճգնավորության և վերացական բարոյախոսության քննադատության մեջ աներկբայելի են: Մենք միատիկ կրոնավորությունը չէ, որ մերժում ենք: Ոչ թե կրոնը պետք է բարոյախոսական լինի, այլ բարոյականությունը՝ կրոնական և միատիկ: Բայց որպեսզի ժամանակակից ճգնաժամից, որը մշտական ողբերգության վերածվելու վտանգին է ենթակա, կրոնական ելք տեղի ունենա, անհրաժեշտ է կուրությամբ սիրահարված միատիկան հաղթահարել, պետք է մերժել ադոգմատիկ միատիկայի հավակնությունը:

Ռուսերենից թարգմանեցին՝

ԳԵՎՈՐԳ ԱՐԴ. ՍԱՐՈՅԱՆ

ԱՐԱՄ ՍՐԿ. ՀՈՎՀԱՆ ՆԻՍՅԱՆ